

TOPRAK VE KÜLTÜR*

SUAT İLHAN**

Kültürün Oluşumunda Etkili Olan Coğrafi Unsurlar

Coğrafyamızla bütünleşmiş üstün bir kültür çevresi oluşturulması sorunu ile karşı karşıyayız.

Gelişmenin, beşerî gücün alt yapısını kültür oluşturur. Kültür coğrafi gücün dışında kalan bütün diğer güçlere ruh ve şekil veren ortamı hazırlar ve diğer unsurların itici gücü olur. Coğrafi güç ise beşerî güç ile anlam kazanır ve coğrafi güç beşerî güçle birlikte ulusal gücü meydana getirirler.

Bir kültürü oluşturan ve şekillendiren çeşitli etkenler vardır. Bu etkenler kendilerini ayrı ayrı kültürün alt birimlerinde, unsurlarında hissettirirler. İnsanların katıldığı, insanlardan doğan hiçbir olguyu kültürün alt birimlerinin dışında tutmamız mümkün değildir. Yapılan bir çalışmada kültür unsurları olarak şunlar belirlenmişti: Örf, âdet, dil, tarih, güzel sanatlar, folklor, din, devlet anlayışı, hukuk, ekonomi ... Kültürü etkileyen bir diğer unsur coğrafyadır. Kültür unsurlarından farkı, coğrafyanın insanların oluşturmadağı bir etken oluşudur. Coğrafya kültürün bir unsuru, bir alt birimi değildir. Coğrafya kültürü oluşturan, şekillendiren etkenlerin en önemlilerinden birisidir.

Teknik gelişmeler coğrafyanın, kültürün oluşu ve gelişmesi üzerindeki etkinliğini azaltmamakta, sadece değiştirmektedir. Nil ve Fırat nehirlerinin kültür ve uygarlık odağı oluşturmadağı etkisi bu gün eskisi kadar büyük değildir. Bu gün soğuk ve karlı bir ülkede de gelişmiş bir kültür ortamı bulmak mümkündür. Teknik gelişmeler coğrafyanın kültür üzerindeki hâkimiyetini tam olarak ortadan kaldırmamış, fakat azaltmış ve kültürün yayılmasını, yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır, kolaylaştırmaya devam etmektedir.

* Müellifin *Jeopolitik Duyarlılık* (1989 Türk Tarih Kurumu Yayını) adlı kitabının son bölümü.

** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı.

Bir bölgede günün ölçüleri ile stratejik değerde kaynakların bulunması, o bölgede kültürün gelişmesine yardımcı olmakta, gelişmeyi kolaylaştıran ekonomik zemin oluşturmaktadır. Gerçekte her tür kaynak, kültürü şekillendiren, özelleştiren bir unsur görevi yapıyor. Altın madeninin bulunduğu bölgenin, petrolün bulunduğu bölgenin, tarıma elverişli araziye sahip bölgenin, hayvancılığa elverişli araziye sahip bölgenin kültürleri de birbirinden farklı olmaktadır. Sahip olunan coğrafi kaynak çalışma konusu belirlemekte, kültür bu çalışma konusunu kolaylaştıracak ve destekleyecek yönde bir gelişme göstermekte ve sonuç olarak kültürler coğrafi kaynaklara göre farklılaşmaktadır.

Toprağın ve denizlerin sahip olduğu kaynakla birlikte kültürleri şekillendiren bir diğer coğrafi veri de iklimlerdir. Her iklimin farklı kültür olgusu yarattığı dünyadaki örneklerinde görülebilir. İklim insanların kullandığı âlet, araç, giyecek ve diğer tekniklerden her türlü ihtiyaçlara kadar farklılık yaratıyor. Sonuçta insanların yaşayışları ve davranışları değişik oluyor. Her tür iklim değişik bir kültür oluşturmuştur. Her değişik iklim çevresinin farklı bir kültür çevresi oluşturduğu görüşü yanlış sayılmamalıdır. Kuzey Buz Denizi kıyılarında yaşayan bir Eskimo'nun düşünce, yaşayış ve davranışlarıyla, Ekvator'a yakın yerde yaşayan veya ılımlı iklimde yaşayanlarınkı farklıdır.

İklim çevrelerinden ve coğrafi kaynaklarından ayrı olarak coğrafi bütünlükler de farklı ve ayrı kültür çevresi oluşmasında etkili oluyorlar. Avrupa bir coğrafi bütünlük oluşturur ve Avrupa ayrı bir kültür çevresidir. Avrupa içerisinde İngiltere, İskandinavya, İspanya, Akdeniz, Balkanlar, Rusya ve Orta Avrupa'nın iklimleri ve coğrafi konumları farklıdır. Bu ülke ve yöreler Avrupa kültür çevresi içerisinde, fakat onun birer alt birimidir. Avrupa kültürü içerisinde farklı kültür çevreleri oluştururlar. Asya ayrı bir coğrafi bütünlük, ayrı bir kültür çevresidir. Asya'nın kültür değerlerinin de alt birimleri vardır: Çin, Orta Asya, Hint Yarımadası, Çin Hindisi vb. Afrika, Amerika (kuzey, güney ayrı ayrı), Avusturalya ayrı kültür çevresi oluştururlar. Görüldüğü gibi, coğrafi bütünlükler ayrı kültür çevresi oluşturulmasına sebep oluyorlar.

Kültür tarihinde ve kültürün üzerinde, coğrafi bütünlükten, iklim çevrelerinden, sahip olunan coğrafi kaynaktan ayrı olarak etkili bir diğer unsur engebelerdir. Bir engel olarak denizler ayırıcı özellikleriyle muhafazakâr bir etki yaratırken, bir kıyı noktasının dünyanın bütün kıyı noktalarıyla sağladığı ilişki sebebiyle de bir açılma etkisi sağlamakta ve kültürel çe-

şitlilik içerisinde kültürel kalkınmaya uygun ortam hazırlamaktadır. Büyük dağlar, çöller birer engel ve birer özel kültür bölgeleri oluşturmuşlardır.

Görüldüğü gibi, jeopolitiğin değişken unsurlarının kaynağı olan kültürün şekillenmesinde coğrafyanın büyük etkisi vardır. Jeopolitik araştırmaların en önemli dayanaklarından birisi kültürdür.

Coğrafya bütün verileriyle kişiye ve topluma hayat veren ilk kaynaktır. Kültür ise insan ve toplumun gelişmesinde, coğrafya ile ilişkilerde, kendi aralarındaki ilişkilerde düzey kazandırır ve bütün beşerî değerleri içeren bir olgudur. Bu sebeple, jeopolitikte toprak ve kültür birlikte ele alınmalıdır.

Temel Düşünce Yapısı ve Tehditler Karşısındaki En Büyük Güç : Kültür

Ulusumuzun siyasî ve kültürel tarihi üstün bir kültür çevresi oluşturulması için gerekli deney ve birikimlere sahiptir. Bu birikim, sahip olduğumuz değerlerin bilincinde olmamız halinde ve coğrafi gücümüzle birlikte büyük değer oluşturur.

Evrensel değerde, evrensel büyüklükte imparatorluklar, devletler kurmuş veya yönetmişiz. Dört asır öncesine ismini vermiş bir büyüklükten, bir kültür birikiminden geliyoruz. Tarihten gelen kültür birikimlerinin bu günkü düşünce yapımızın şekillenmesinde yeri ve katkısı vardır.

Bir bölgede, bölge veya dünya güç merkezi oluşması için gerekli olan, stratejik kaynaklara sahip coğrafi güç ve vasıflı insanı yetiştiren üst düzey kültür çevresidir. Vasıflı insan mutlaka ve yalnız en fazla okumuş ve en bilgili insan değildir. Vasıflı insan eğitilmiş olmakla beraber o günkü şartların gerektirdiği üstünlüklere sahip olan insandır. Çanakale, Sakarya ve 30 Ağustos'un Mehmedi, o günün şartlarının gerektirdiği vasıflara sahip olan insandır. Gerçekte, eğitim alanında ter döken Mehmet her zaman üstün vasıflıdır. Dünyanın en vasıflı insanı eğitim alanındaki ve zor görevler karşısındaki Mehmetçiktir. Bu görüşe, onlarla fiilen ve net kırk iki yıl her tür şartta ve her tür görevde beraber olmanın sonucunda varılmıştır.

Kültürün şekillenmesinde yeri ve önemli etkisi olan, ayrıca belirgin bir kültür çevresi oluşturulabilmesi için gerekli olan diğer etken topluma egemen temel düşünce yapısıdır.

Bizim toplumumuza ve insanımıza egemen düşünce yapısı ise Atatürkçülüktür. Atatürkçülük veya başka bir açıklama ile Atatürkçü

düşünce sistemi, Atatürk'ün bize kazandırdığı dört önemli değerden birisidir. Bu dört değeri şu başlıklar altında toplayabiliriz : Misak-ı millî coğrafyası ve bu coğrafya üzerinde kurulan bağımsız millî devletimiz; onurumuzu ve özgürlüğümüzü temellendiren millî egemenliğimiz; çağdaşlaşmanın vazgeçilmez gereği olan lâik zihniyet yapımız; ilke, inkılâp ve uygulamaları ile Atatürkçü düşünce sistemi veya kısaca Atatürkçülük.

Bu değerler aynı zamanda kültürümüzün vazgeçilmez unsurları olmuştur. Bu değerlerin bundan sonra da güvenle yaşayıp geliştirebilecekleri düşünce ortamı gene Atatürkçülüktür. Çünkü bütün değerleri, inkılâpları ve ilkeleri yönünde bütünleştiren güvence altına alan, kendi potasında sistemleştiren Atatürkçülüktür.

Atatürkçü düşünce sisteminde yalnız aklın, bilimin ve şartların verdiği doğrultu önem taşır. Türkiye Cumhuriyeti Atatürkçü düşünce sistemine bağlı olarak kurulmuştur.

Düşünce ve uygulamalara, sonuç olarak kültüre yön veren düşünce sisteminin veya ideolojinin seçimindeki hatanın etkisini gidermek çok zordur. Yanlış bir ideoloji seçilmişse bunun kayıplarının giderilmesi uzun zaman gerektirir. Almanların ve İtalyanların Nazizmi ve Faşizmi temel düşünce olarak benimsemelerinin kayıpları, konu ile ilgili çarpıcı bir örnek olabilir. Yanlış bir ideoloji seçimi, hareket noktasında, uygulama yönteminde, uygulamada ve amaçların belirlenmesinde, yanlış seçim demektir.

20'inci yüzyılda geniş şekilde uygulama alanı bulmuş birçok düşünce sistemi, yönetim türü henüz bir asır geçmeden çağdaş özellik taşımadığı ve çağa uyum sağlayamadığı, çağı ile bağdaşmadığı için değişmek durumunda kalmışlardır. Yarım asırdaki gelişmeler karşısında yenik düşmüşlerdir. Bünyeleri kendi kendilerini yenilemeye uygun olmadığı için bu gücü gösterememişlerdir.

Atatürkçülük ise her çağda çağdaş özellik gösterebiliyor. Düşünce sistemleri arayışları içerisinde olma ihtiyacını ortadan kaldırıyor.

Sahip olduğumuz coğrafyamız, tarihimiz ve kültür çevremiz ile Atatürk'ün kazandırdığı bağımsız millî devletimiz, millet egemenliğimiz ve lâik zihniyet yapımız büyük değerlerimiz ve güvencelerimizdir.

Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde Türk kahramanlığını ve Türk kültürünü görür. Bunu 10'uncu yıl nutkunda söylediğini biliyoruz. Atatürk, 30 Ağustos Başkumandanlık Meydan muharebesinin 2'nci yıl

dönümünde, Dumlupınar'da muharebenin cereyan şeklini anlatırken şunları söylüyor : “Sonuç yalnız maddî kuvvetleri değil, bütün kuvvetlerin özellikle ahlâk ve kültür’ün üstünlüğü ile alınabilir.”¹ Atatürk muharebelerinin, harplerin kazanılmasını da ahlâk ve kültür üstünlüğünde görmektedir.

Atatürk bu gün de birçok çevrede kabul gören kültür ve uygarlık birliği görüşündedir ve kültürün alanını da etkisini de bu gün kabul edilen görüşe uygun olarak çok geniş görür.

Bütün tehditler karşısında en büyük gücümüz, temel düşünce yapısı-yla birlikte bütün diğer unsurlarını da içeren kültürümüzdür.

Kurumların Kültür Çevresine Uymu

Kültür, jeopolitiğin değişken unsurlarından birisidir. Ayrıca, diğer beşerî güç unsurlarına kaynaklık yapar. Bu sebeple, kültürün diğer güç unsurları ile ve diğer güç unsurlarını bir kuruluş bünyesinde veya bir düşünce etrafında sistemleştiren kurumlarla devamlı bir uygunluğu olmalıdır. Kültürle diğer güç unsurları ve kurumlar arasında uyum olmayan durumlarda, bu çelişki kültürü de, diğer unsurları da, kurumları da olumsuz yönde etkileyebilir. Bunun gibi, diğer unsurlar ve kurumlar da kültür yapısını şekillendirmekte etkili olabilirler. Fakat gerek diğer güç unsurları üzerinde gerek kurumlar üzerinde asıl etken kültür yapısıdır. Hiçbir şey kültür ortamının, kültür çevresinin etkisinden kendisini kurtaramaz. Uygun kültür ortamı oluşmadan, sosyal, ekonomik, askerî ve politik başarı beklememek gerekir. Şehirleşme, trafik, güvenlik, kalkınma gibi birçok sorun sosyal disipline, toplum denetimine ulaşmış kültür ortamlarında çözümlenip geliştirilebilir.

Kurumların kültür değerleri ile çelişmesi toplumsal çelişkilere sebep olabilir. Kültür yapıları ile kurumlar arasında devamlı olarak uyum bulunmalıdır.

Saplantılı düşünce sistemlerinin hâkim olduğu totaliter yönetimlerde, bu sistemin belirlediği ve amaç olarak gösterdiği kültür unsurlarına ulaştıracağı sanılan kurumlar oluşturulur ve daha sonra kültür çevresinin bu amaca yönelerek kurumla uyum sağlayacak şekilde gelişmesi beklenir. Asıl etken kültür olduğu için çoğunlukla bu tür zorlamalardan sonuç alınamamaktadır. Kültür çevresi kişilerin kültürleri ile şekil bulur. Kişilerdeki

¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, cilt 2 (1906-1938), Türk İnkılâp Tarihi Yayınları I, s. 179.

kültür olgusu ise karmaşık ve çok yönlüdür. Kişilerdeki kültür değişikliği çok cepheli yaklaşımlarla, çok cepheli etkilerle ve bir süreç içerisinde gerçekleştirilebilir.

Kişilerle toplum arasında daima bir kültür alış verişi vardır. Kişi üzerinde ve toplum üzerinde devamlı değişikliğe sebep olan bu alış verişin olumlu yönde gelişmesi güçlü bir kültür çevresi oluşmasını sağlar. Önderler kendi kültür çevrelerinin yetiştirdiği insanlardır. Kendi kültür çevresinin en iyi temsilcileridir. İkinci Dünya Harbi'nin önde gelen lideri Churchill o günkü İngiliz kültür çevresinin, Eisenhower Amerika Birleşik Devletleri kültür çevresinin, hatta Hitler o günkü Alman kültür çevresinin, Stalin o günkü Rus kültür çevresinin yetiştirdikleri insanlardır. Hepsi de birbirinden çok farklı insanlardır. Bu günkü Alman toplumunda Hitler önderlik yapamaz. Çünkü Alman milletin kültüründe, anlayışında büyük değişmeler olmuştur.

Her tür gelişme, oluşmuş bir kültür ortamından doğabilir. Yeterli ve uygun bir kültür ortamı oluşturulamamışsa, ekonomik, sosyal, politik, askerî bütün alanlardaki gelişme yetersiz kalabiliyor. Kişiler yetiştikleri kültür çevresinin, toplumlar ve toplum içindeki kurumlar, oluşturdukları kültür ortamının birer temsilcileri olarak ancak kültür düzeyleri kadar varlık gösterebiliyorlar. Her kültür çevresi kendi özel toplumunu ve kurumlarını oluşturuyor. Ayrıca, her kültür çevresi kendi insanını yetiştiriyor. Kültür düzeyinin yetersiz kalacağı bir kalkınmayı gerçekleştirmek de mümkün değildir.

ABD'de yaşayan Yunan ve Ermeni lobileri bu güne kadar korudukları kültürlerinin birer ürünüdür. İkinci Dünya Harbi'nde Almanlar diğer ülkelerde bulunan az sayıdaki Alman azınlıklarından bu azınlık kültürlerini korudukları için yararlanabilmişlerdir. Bütün dünyaya serpilmiş olan Yahudiler, ayrı ırktan geldikleri halde, yaşatılan, canlı tutulan müşterek kültür unsurları ile olaylar karşısında aynı duyarlılığı gösterebiliyorlar. Bu günkü Arap birliğini meydana getiren ırk birliği değil kültür birliğidir. Hindistan bir ırklar yığılmasıdır. Bu ülkelerde birkaç müşterek kültür unsuru, sosyal ve politik alanda aynı duyarlılığı göstermelerini sağlayabiliyor. Sosyal bütünleşmeye, kültüre dayanan sosyal duyarlılıkla ulaşılabilir.

Kültürün Bilimsel Tabanı

Kültür unsurlarının gelişmesinde önemli ilk adımı bilimsel çalışmalar oluşturuyor.

Bilimsel tabanı oluşmamış düşünce ve uygulamalar belirsizliğe yöneliktir. Bilimsel tabandan yoksun düşüncelerin ve uygulamaların yönünün ve devamlılığının güvenli ve dengeli olması ancak bir rastlantı olabilir. Bilimsel temel oluşturulmaması, siyasî tercihlerin, hatta siyasî dedikoduların hâkim olmasına, düşünce ortamında kaygan bir zemin oluşmasına neden oluyor. Bilimsel çalışma tabanından yoksun bir kültür ortamı kimliğini bulamıyor, çeşitli etkilerle kısa sürede yozlaşıyor. Bilim adamlarının, akademik kuruluşların sorumluluklarının büyüklüğü, bilim çevrelerinin kendi alanlarında doğruya yönelmiş ilk adımı atma zorunluluğundan kaynaklanıyor.

Bilim adamlarının, kendi konularındaki eksikliklerin ilk sorumluları, olumlu gelişmelerinde de öncülerini kabul edilmeleri yanlış olmayacaktır.

Sağlam ve gelişmiş bir kültür, ulusal birliğin en etkili güvencesidir. Yetersiz ve bilimsel içeriği olmayan bir kültür ortamında sosyal kalkınma, ekonomik kalkınma, politik gelişme beklememek gerekir.

Kültür sağlam bir yapıya sahipse politik ve ekonomik buhranlar daha kolay çözülebiliyor. Kültür buhranları, kültür çözümleri ise politik ve ekonomik buhranlara nazaran daha ağır seyrediyor ve diğer alanlara çok kolay yansıyorlar.

Kitle ulaşım araçlarındaki gelişmenin etkisiyle kültür ve uygarlığın değişmesi ve yenilenmesi hızlanmıştır. Kültür ortamında bir gün önceye göre gerçekleşecek değişikliğin olumlu yönde olması kültürün bilime dayandırılmasıyla mümkündür. Bilimsel temelin zenginliği ve yaygınlığı kültürün gelişmesinde devamlılığı, dengeyi ve istikrarı sağlıyor.

Toplum düzenindeki yaşam, diğer bütün ilişkileri etkileyecek şekilde kültür ilişkisi yaratır. Bütün ilişkilerin bir düzen içerisinde sürdürülmesi geleneğini yaratacak olan da kültür yapısıdır. Kültür yapısı, bu ilişkilerin düzenini sağlayan yasal yapı ile bu düzeni koruyan hukuk anlayışını ve hukuk egemenliğini şekillendiren öğeleri de içerir. Gelenek ve yasalarla şekillenen ortak davranışlara uyulmasını sağlayacak birer kurum olan kültür unsurları, siyasî yapıyı da yönlendirirler.

Coğrafyanın en önemli olgu olan kültür ve kültür değişimleri üzerindeki etkisinin de incelenmesi önem taşır.

Şüphesiz, ulus olgusunun temelinde çeşitlilik içerisinde de olsa homojen bir kültür çevresi oluşması vardır. Böyle bir kültür ortamı ulusal bilin-

cin de kaynağını oluşturur. Buradan anlamlı bir ulusal birliğe, bağımsız devlete, egemen ulusa ve özgür insana ulaşılabilir.

Toprak ve Kültür

Tarihî olaylarda ve geleceğe yönelik değerlendirmelerde, jeopolitiğin unsurları olan coğrafya ve kültür değerleri esas sebepleri ve temel değerleri oluştururlar.

Bu önemleri sebebiyle tehdidin ilk ve son hedefi kültür ve topraktır.

Tehdit, karşı tarafta kültür çözülmesi gerçekleştirdiği zaman en önemli ara aşamasına, toprağı ele geçirdiği zaman büyük ölçüde amacına ulaşmış olur. Toprağın ele geçirilmesinden sonraki koruma döneminin en önemli aracı gene kültürdür. Kültür unsurlarında, çeşitlilik içerisinde birlik ve bütünlük, çeşitlilik içerisinde gelişme ve homojen yapı gerçekleştiren bir kültür çevresi oluşması sağlanmalıdır.

Bilim, kültürün temel dayanağı, kültür ise sosyal, ekonomik, askerî ve politik bütün güçlerin kaynağıdır. Kültür, insanların ve toplumların yarattığı, fakat aynı zamanda insanları ve toplumları oluşturan bir kaynaktır. Bilimsel temelli kültür ortamı vasıflı insana ulaşır. Coğrafi güç ise vasıflı insanla birleşerek jeopolitik güç yaratır. Bütün tehditlerin karşısındaki güç, büyük birer jeopolitik doğurgan olan toprak ve kültürdür.

ÇENEL BİBLİYOGRAFYA

- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, cilt 2, 1969.
- Başbakanlık, *Terör ve Terörle Mücadelede Durum Değerlendirmesi*, Ankara 1981.
- BİLGE, Suat, *Milletlerarası Politika*, Ankara 1960, Sosyal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- CELERIER, Pierre, *Geopolitique et Géostratégie*, Paris 1955.
- CHURCHILL, Winston, *II. Cihan Harbinin Hikâyesi*, çeviren : A. Emin Yalman, Mustafa Kemal Gönder, İstanbul Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. 1950, 4 cilt.
- ÇAM, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul 1975.
- ÇAMLİBEL, H. Rıza, "Atatürk ve Tarih", *Belleten*, sayı 10, Nisan 1939.
- Devlet Plânlama Teşkilâtı, *Millî Kültür*, Ankara 1983.
- EREN, Ahmet Cevat, *Jeopolitik Tarihine Toplu Bir Bakış*, İstanbul 1964.
- Genelkurmay Başkanlığı, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, 1981, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- LIPSON, Leslie, *Demokratik Uygarlık*, 7. Bölüm, Jeopolitik, İş Bankası, 1984.
- İLHAN, Suat, *Jeopolitikten Taktiğe*, Harp Akademileri, 1971, İstanbul.
- İLHAN, Suat, "Jeopolitik ve Tarih İlişkileri", *Belleten*, sayı 195.
- OSMANOĞLU, Behçet, *Geopolitik, Devlet İdaresinde, Dış Siyasette Coğrafyanın Rolü*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 1968.
- TOYNBEE, Arnold, *Tarih Bilinci*, E. Yayınları, İstanbul 1975, cilt 1 ve 2.
- THOMAS, S. Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, No. 478, çeviren: S. Kantarcioğlu.
- TUFAN, Ruhi, *Geopolitik, Geopolitikle İlgili Ana Konular*, İstanbul Matbaacılık Okulu, 1966.
- TÜMERTEKİN, Erol, *Beşerî ve İktisadî Coğrafyaya Giriş*, Baha Matbaası, 1962.
- ÜÇÖK, Coşkun, *Siyasal Tarih*, Ankara 1967.

